

Unges kønsbestemte uddannelses- og erhvervsvalg i Norden

Udarbejdet for Minister for ligestilling Eva Kjer Hansen

af Sine Lehn og Aase Rieck Sørensen, Center for Ligestillingsforskning (CELI)
v. Roskilde Universitetscenter, april 2005.

Indledning	3
Det kønsbestemte uddannelsesvalg	4
Det kønsopdelte arbejdsmarked	9
Unge valg af uddannelse og job - hvorfor er valget så kønsbestemt?	12
Kønsblind vejledning?	16
Forslag til diskussion af en fornyet indsats med henblik på at bryde det kønsstereotype uddannelses- og erhvervsvalg	18

Indledning

Notatet her beskæftiger sig med det kønsbestemte uddannelses- og erhvervsvalg i de fem nordiske lande.

I arbejdsmarkedsforskningen taler man om traditionelle eller typiske kvindefag og mandefag¹; hermed henvises til arbejdsområdernes historisk betingede ”kønsmærker”. Kønsmærker opstår ved, at specifikke jobfunktioner i vid udstrækning er knyttet til et bestemt køn (f.eks. typiske mandeopgaver som tunge løft eller transport og typiske kvindeopgaver som medhjælper eller kontorarbejde). Betegnelsen kønsmærke bliver i det følgende brugt frem for fx ”kvinde/mandefag”, fordi det lægger afstand til en naturliggørelse af fænomenet. Kønsmærke indikerer, at sammenhængen mellem fag og køn først og fremmest er historisk og kulturelt betinget.

Dét, at en jobfunktion, et fag eller en arbejdsplads er domineret af det ene køn, har betydning for arbejdsdelingen, magtforhold og omgangsformerne i bredeste forstand mellem kvinder og mænd², og må også forventes at have betydning for, hvordan de unge orienterer sig i forhold til job og uddannelse.

Hvis kønsopdelingen og den eksisterende ulighed mellem kvinder og mænd på arbejdsmarkedet skal ændres, handler det om at flytte grænserne for, hvad personer af henholdsvis det ene og det andet køn kan, må og bør - dvs. udfordre eller bryde med de dominerende kønsstereotype normer og forestillinger om køn - og ikke mindst forestillingerne om sammenhæng mellem køn og kvalifikationer. Derved kan der skabes rum for flere kønsutraditionelle valg.

Et *kønsutraditionelt* valg er et valg, der bryder med de dominerende forestillinger om, hvad henholdsvis kvinder og mænd gør eller forventes at gøre. Det kønsutraditionelle består i, at valget er uventet og atypisk i forhold til den kønsopdeling, der er i dag på uddannelsesinstitutionerne og på arbejdsmarkedet. Et kønsutraditionelt valg er et valg, der bryder med den herskende forestilling om, hvilke valg en kvinde og en mand træffer. Hvorvidt det er et utraditionelt valg er ikke blot et spørgsmål om antallet af mænd og kvinder, som træffer et lignende valg, men også et spørgsmål om, at der sker et brud med jobbet eller uddannelsens eventuelle kønsmærke: Dvs. de feminine eller maskuline værdier jobbet eller uddannelsen tillægges eller de feminine eller maskuline egenskaber, der knyttes til jobbet eller faget.

Notatets opbygning

I notatets første del redegøres for fakta vedrørende 15-30 årige kvinders og mænds valg af uddannelse. Der gives et overblik over kvinders og mænds aktuelle fordeling på uddannelser efter grundskolen. Den komparative analyse har til formål at identificere ”det kønsbestemte valg” og opfange eventuelle nye orienteringer i forhold til valg af uddannelse og erhverv.

Derefter følger et afsnit om det kønsopdelte arbejdsmarked. Der gives en oversigt over kønsfordelingen på arbejdsmarkedet i Danmark, Norge, Sverige, Finland og Island. Den komparative analyse tjener til at udpege kønsskæve brancher/fag og dermed identificere nationale karakteristika.

Notatets anden del indeholder en perspektivering af problemstillingen vedrørende det kønsbestemte uddannelses- og erhvervsvalg. Der gives en række bud på mulige forklaringer på det kønsbestemte

1 Se bl.a. Emerek, Kold, Ipsen og Holt (red.) ”Brydninger - Perspektiver på det kønsopdelte arbejdsmarked”, Arbejdsmarkedsstyrelsen, København, 1997.

2 Drude Dahlerup ”Køn sorterer” Nordisk Ministerråd, København, 1989 og Christine L. Williams ”Gender Differences at Work. Women and Men in Non-Traditional Occupation”, University of California Press Ltd., London, 1991.

uddannelses- og erhvervsvalg, baseret på Center for Ligestillingsforskning's undersøgelser af de unges veje mod det kønsopdelte arbejdsmarked³ og kønsperspektivet i den danske uddannelses- og erhvervsvejledningspraksis⁴. Den perspektiverende del munder ud i en række forslag til diskussion af en fornyet indsats med henblik på at bryde det kønsstereotype uddannelses- og erhvervsvalg.

Det kønsbestemte uddannelsesvalg

Som det fremgår af figur 1 uddanner kvinder i de nordiske lande sig generelt på et højere niveau end mænd. Således er der en overvægt af kvinder på de videregående uddannelser i samtlige fem lande, mens mændene, med undtagelse af Finland og Sverige, er i overtal med ganske få procentpoint på erhvervsuddannelserne og de gymnasiale uddannelser.

Fig. 1. Antal studerende i aldersgruppen 15-29 år der er indskrevet på uddannelser i de nordiske lande i 2001, fordelt på niveau⁵. Procentvisfordeling af kvinder og mænd på hvert niveau.

Land	Total	Mænd	Kvinder
Danmark			
Ungdomsuddannelser ⁶	213.350	51,25 %	48,75 %
Videregående uddannelser ⁷	145.960	43,82 %	56,18 %
Finland			
Ungdomsuddannelser	248.343	48,63 %	51,37 %
Videregående uddannelser	204.822	46,90 %	53,10 %
Island			
Ungdomsuddannelser	18.794	50,14 %	49,86 %
Videregående uddannelser	8.055	40,38 %	59,62 %
Norge			
Ungdomsuddannelser	199.221	51,99 %	48,01 %
Videregående uddannelser	130.655	42,55 %	57,45 %
Sverige			
Ungdomsuddannelser	423.865	48,91 %	51,09 %
Videregående uddannelser	249.300	44,74 %	55,26 %

Kilde: Nordisk Statistisk Årsbok 2004.

Generelle nordiske tendenser

Der tegner sig en række generelle tendenser i det kønsbestemte uddannelsesvalg i de nordiske lande. Kvinderne er i overtal på uddannelser inden for humaniora, pædagogik samt social og sundhed, mens mændene dominerer ingeniørfagene, fag inden for byggeri og produktion samt fag inden for naturvidenskab, matematik og IT. Dette gælder både for ungdomsuddannelserne (det sekundære niveau) samt de videregående uddannelser (det tertiære niveau). For alle lande gælder det, at kvin-

3 "Unge valg af uddannelse og job - udfordringer og veje til det kønsopdelte arbejdsmarked" af Steen Baagøe Nielsen og Aase Rieck Sørensen, RUC 2004 - Equal-projektet "Unge, køn og karriere".

4 "Kønsblind vejledning? En rapport om ligestillingsperspektivet i grundskolens uddannelses- og erhvervsvejledning" af Sine Lehn og udgivet af Center for Ligestillingsforskning, som en del af EQUAL projektet "Unge, Køn og Karriere": August 2003.

5 Det totale antal er opgivet på personer, mens tallene for kvinder og mænd er opgivet på procent. Alle tabeller viser tal fra 2001, da det ikke er muligt at finde nyere tal for enkelte af landene. Hvor det er muligt, er der knyttet kommentarer til hvert enkelt land mht. en eventuel udvikling i uddannelsesmønstret fra 2001 til 2003.

6 Klassificeringen henviser til ISCED klassificeringssystemet (International Standard Classification of Education).

Kategorien svarer til ISCED 3+4 som henviser til det sekundære niveau. Dette niveau indbefatter ungdomsuddannelserne samt uddannelser mellem ungdomsuddannelser og videregående uddannelser. Erhvervsuddannelserne, de gymnasiale uddannelser og de gymnasiale suppleringskurser hører alle under det sekundære niveau.

7 Kategorien henviser til ISCED 5+6, der svarer til det tertiære niveau. Det tertiære niveau dækker over de videregående uddannelser og forskeruddannelserne. Herunder de korte videregående uddannelser, de mellemlange videregående uddannelser som ex lærer, pædagog og sygeplejerske, og de lange videregående uddannelser som fx universitetsuddannelserne.

derne er overrepræsenteret på uddannelser inden for samfundsvidenskab, jura og økonomi på begge niveauer - en undtagelse er dog Danmark, hvor de kvindelige studerende på det tertiære niveau kun udgør godt 47 pct. inden for disse fagområder.

En tredje tendens, der næppe er særligt overraskende, er at mændene dominerer uddannelserne inden for ingeniør-, produktion- og byggeri området både på det sekundære og det tertiære niveau. Der er ligeledes en generel tendens til at andelen af mænd, der er indskrevet på uddannelser inden for social- og sundhedsuddannelserne stiger fra det sekundære til det tertiære niveau. Dette skyldes ikke, at den faggruppe bliver mere kønsmæssigt balanceret, når man bevæger sig fra det sekundære til det tertiære niveau, men derimod at den traditionelt maskulint mærkede lægeuddannelse er at finde i den sidstnævnte kategori.

Ovennævnte eksempel peger på, at den tilgængelige statistik og den heri anvendte kategorisering ikke er særlig velegnet til at dokumentere det kønsbestemte uddannelsesvalg. Samme problem er der eksempelvis med kategorien ”landbrug, skovbrug og fiskeri”, hvor der i alle lande undtagen Island ses en overvægt af kvinder inden for det tertiære område. Det er desværre ikke muligt at sige noget om, hvordan kvinder og mænd placerer sig inden for det meget store fagområde, og det er derfor heller ikke muligt at sige noget om den kønsmæssige udvikling inden for området. Helt grelt bliver det når man kigger på kategorien ”servicefag og forsvar”. Tallene varierer kraftigt inden for de enkelte lande, både på det sekundære og det tertiære niveau, men det er ikke til at sige, om der er tale om tegn på ændringer af kønsbalancen inden for disse to stærkt kønsmærkede områder, idet man har valgt at slå dem sammen til én kategori.

Til trods for statistikkernes uhensigtsmæssige udformning, tegner der sig et billede af et fortsat meget kønstraditionelt uddannelsesmønster i alle de nordiske lande. I det følgende beskrives nogle af de nationale variationer, der at finde i forhold til disse generelle linier. Hvor talmaterialet har givet mulighed for det fremhæves interessante udviklingstendenser.

Nationale tendenser

I **Danmark** er der en tendens til at kønsfordelingen bliver mere udtalt i takt med at uddannelsesniveauet stiger, idet man finder en mere ligelig kønsfordeling på ungdomsuddannelserne end på det videregående niveau. På uddannelser inden for samfundsvidenskab, jura og økonomi på det sekundære niveau markerer kvinderne sig med en repræsentation på 59,14 pct., dette tal overgås kun af Island, hvor kvinderne udgør 59,96 pct. (Norge ligger i bund med 52,06 pct.). Også i forhold til naturvidenskab, matematik og IT på det sekundære niveau er tallene fra Danmark bemærkelsesværdigt kønsbalancerede med en kvindeandel på 47,25 pct.⁸. Denne tilnærmelsesvis balance holder dog ikke til det tertiære niveau, hvor kvindeandelen falder til knapt 33 pct..

Danmark udmærker sig ved at være det land, hvor kvindeandelen blandt de studerende inden for området ”ingeniør, produktion og byggeri” er højst med knapt 30 pct. Desuden kan man pege på, at der er sket en forskydning inden for de matematiske og naturvidenskabelige uddannelser samt IT-faget i perioden mellem 2001 og 2003. Hvor der i 2001 er 47,25 pct. kvinder inden for denne faggruppe på ungdomsuddannelserne, er der i 2003 50,79 pct. På to år er der altså inden for denne faggruppe, og på dette niveau, sket et skift i kønsbalancen.

⁸ Dette skyldes efter alt at dømme udformningen af gymnasiesystemet i DK.

Fig. 2. Danmark: Antal studerende i aldersgruppen 15-29 år der er indskrevet på uddannelser i 2001, fordelt på faggrupper og niveau⁹. Procentvisfordeling af kvinder og mænd på hvert niveau.

Sekundært niveau	Total	Mænd	Kvinder	Tertiært niveau	Total	Mænd	Kvinder
Læreruddannelsen og pædagogik	-	-	-	Læreruddannelsen og pædagogik	14.662	32,46%	67,54%
Humaniora og religionsvidenskab	25.097	26,62%	73,38%	Humaniora og religionsvidenskab	24.575	34,96%	65,04%
Samfundsvidenskab, jura og økonomi	59.893	40,89%	59,14%	Samfundsvidenskab, jura og økonomi	37.117	52,99%	47,01%
Naturvidenskab, matematik og IT	31.591	52,75%	47,25%	Naturvidenskab, matematik og IT	15.863	67,07%	32,93%
Ingeniør, produktion og byggeri	53.227	87,60%	12,40%	Ingeniør, produktion og byggeri	15.430	70,43%	29,57%
Landbrug, skovbrug og fiskeri	3.854	56,64%	43,36%	Landbrug, skovbrug og fiskeri	2.828	49,29%	50,71%
Social og sundhed	8.260	7,47%	92,53%	Social og sundhed	32.227	17,63%	82,37%
Servicefag og forsvar	11.726	42,03%	57,97%	Servicefag og forsvar	3.251	72,38%	27,62%

Kilde: Nordisk Statistisk Årsbok 2004.

I **Finland** står det lidt bedre til med kønsbalancen inden for naturvidenskab, matematik og IT, end det gør i de øvrige nordiske lande. Kigger man på det tertiære niveau, udgør de kvindelige studerende 41,20 pct. - dette tal overgås kun af Sverige med 42,22 pct., hvormed disse to lande synes at være de bedste til at rekruttere kvinder til disse fag på det videregående niveau. Mindst succes med dette har Danmark og Norge, der begge ligger i bund med knapt 33 pct.. De finske kvinder gør sig desuden bemærket inden for samfundsvidenskab, jura og økonomi, hvor de er repræsenteret med hhv. 57,17 pct. på ungdomsuddannelserne og 63,53 pct. på de videregående uddannelser (lavest i denne gruppe ligger Danmark, hvor kun 47,01 pct. af de studerende på det tertiære niveau er kvinder). Finland er det land, der har flest kvindelige studerende inden for Ingeniør, produktion og byggeri på det sekundære niveau (knapt 14 pct.) - derfor er det også interessant, at landet må indtage sidstepladsen, når det kommer til kvindeandelen på det tertiære niveau.

Fig. 3. Finland: Antal studerende i aldersgruppen 15-29 år der er indskrevet på uddannelser i 2001, fordelt på faggrupper og niveau¹⁰. Procentvisfordeling af kvinder og mænd på hvert niveau.

Sekundær	Total	Mænd	Kvinder	Tertiær	Total	Mænd	Kvinder
Læreruddannelsen og pædagogik	-	-	-	Læreruddannelsen og pædagogik	9.814	18,49%	81,51%
Humaniora og religionsvidenskab	8.698	38,26%	61,74%	Humaniora og religionsvidenskab	28.980	26,92%	73,08%
Samfundsvidenskab, jura og økonomi	17.964	42,83%	57,17%	Samfundsvidenskab, jura og økonomi	45.796	36,47%	63,53%
Naturvidenskab, matematik og IT	5.055	70,88%	29,12%	Naturvidenskab, matematik og IT	34.145	58,80%	41,20%
Ingeniør, produktion og byggeri	46.140	86,41%	13,59%	Ingeniør, produktion og byggeri	57.446	81,22%	18,78%
Landbrug, skovbrug og fiskeri	6.664	52,36%	47,64%	Landbrug, skovbrug og fiskeri	4.851	49,64%	50,36%
Social og sundhed	13.595	9,14%	90,86%	Social og sundhed	24.768	15,09%	84,91%
Servicefag og forsvar	26.521	31,52%	68,48%	Servicefag og forsvar	9.022	30,38%	69,62%

Kilde: Nordisk Statistisk Årsbok 2004.

⁹ Det totale antal er opgivet på personer, mens tallene for kvinder og mænd er opgivet på procent.

¹⁰ Det totale antal er opgivet på personer, mens tallene for kvinder og mænd er opgivet på procent.

I **Island** er der en betragtelig forøgelse i antallet af kvinder på uddannelser inden for naturvidenskab, matematik og IT samt inden for den faggruppe, der dækker ingeniørfaget, byggeri og produktion, når man bevæger sig fra det sekundære til det tertiære niveau. Der er således tale om mere end en tredobling af kvinder fra det sekundære niveau til det tertiære. Mændene dominerer på uddannelser inden for ovennævnte faggrupper på det sekundære niveau, hvor procentdelen af mænd er på 90,10 pct. inden for naturvidenskab, matematik og IT og på 93,18 pct. inden for ingeniørfaget, byggeri og produktion. Det islandske uddannelsesmønster har ikke ændret sig betydeligt mellem 2001 og 2003, men der sket en lille forøgelse af mænd på ca. 4 pct. inden for humaniora og religionsvidenskab på det sekundære niveau - fra 38,96 pct. i 2001 til 43,03 pct. i 2003. Island ligger i top med hensyn til antallet af mænd, (23,24 pct. mod Finland, der ligger i bund med 15,09 pct.) der tager en uddannelse inden for social og sundhed på det tertiære niveau. Island indtager ligeledes en nordisk førsteplads når det gælder antallet af mænd, der er indskrevet på en uddannelse inden for humaniora og religionsvidenskaberne på det sekundære niveau med knapt 39 pct. Norge ligger i bund med knapt 23 pct.

Fig. 4. Island: Antal studerende i aldersgruppen 15-29 år der er indskrevet på uddannelser i 2001, fordelt på faggrupper og niveau¹¹. Procentvisfordeling af kvinder og mænd på hvert niveau.

Sekundær	Total	Mænd	Kvinder	Tertiær	Total	Mænd	Kvinder
Læreruddannelsen og pædagogik	-	-	-	Læreruddannelsen og pædagogik	925	14,49%	85,51%
Humaniora og religionsvidenskab	806	38,96%	61,04%	Humaniora og religionsvidenskab	1.107	37,67%	62,33%
Samfundsvidenskab, jura og økonomi	1.109	40,04%	59,96%	Samfundsvidenskab, jura og økonomi	2.926	41,46%	58,54%
Naturvidenskab, matematik og IT	576	90,10%	9,90%	Naturvidenskab, matematik og IT	1.202	60,07%	39,93%
Ingeniør, produktion og byggeri	2.507	93,18%	6,82%	Ingeniør, produktion og byggeri	641	72,70%	27,30%
Landbrug, skovbrug og fiskeri	112	50,89%	49,11%	Landbrug, skovbrug og fiskeri	48	62,50%	37,50%
Social og sundhed	388	8,51%	91,49%	Social og sundhed	1.054	23,24%	76,76%
Servicefag og forsvar	1.163	42,22%	57,78%	Servicefag og forsvar	152	17,11%	82,89%

Kilde: Nordisk Statistisk Årsbok 2004

I **Norge** er kvinderne overrepræsenteret på uddannelser inden for humaniora, social og sundhed samt pædagogik. Dog her kun på det tertiære niveau, hvilket skyldes at Norge, som det eneste af de fem lande, kategoriserer læreruddannelser og uddannelser inden for pædagogik på det sekundære niveau. Tendensen med et overtal af kvinder på uddannelser inden for samfundsvidenskab, jura og økonomi gør sig også gældende i Norge - på begge niveauer. Det er dog værd at bemærke, at Norge er dét af de nordiske lande med den laveste kvindeandel i denne faggruppe på det sekundære niveau (godt 52 pct. mod knapt 60 pct. i Island). Mændene dominerer de naturvidenskabelige fag, samt uddannelser inden for ingeniørfaget, byggeri og produktion på begge niveauer - her er det dog især på det sekundære niveau hvor de udgør 93,64 pct.. Til gengæld sker der næsten en fire-dobling af kvinder inden for sidstnævnte faggruppe på det videregående niveau. Antallet af kvinder på uddannelser inden for landbrug, skovbrug og fiskeri øges ligeledes på det tertiære niveau med 54,62 pct. kvinder mod 45,38 pct. mænd. Desuden ses der også i Norge en væsentlig forøgelse af mænd på det tertiære niveau på de sociale- og sundhedsfaglige uddannelser, fra 8,45 pct. til 17,69 pct.

¹¹ Kilde: Nordisk Statistisk Årsbok 2004. Det totale antal er opgivet på personer, mens tallene for kvinder og mænd er opgivet på procent.

Fig. 5. Norge: Antal studerende i aldersgruppen 15-29 år der er indskrevet på uddannelser i 2001, fordelt på faggrupper og niveau¹². Procentvisfordeling af kvinder og mænd på hvert niveau.

Sekundær	Total	Mænd	Kvinder	Tertiær	Total	Mænd	Kvinder
Læreruddannelsen og pædagogik	28	50%	50%	Læreruddannelsen og pædagogik	17.451	22,70%	77,30%
Humaniora og religionsvidenskab	19.542	22,84%	77,16%	Humaniora og religionsvidenskab	13.326	39,30%	60,70%
Samfundsvidenskab, jura og økonomi	14.325	47,94%	52,06%	Samfundsvidenskab, jura og økonomi	35.745	45,05%	54,95%
Naturvidenskab, matematik og IT	3.460	73,84%	26,16%	Naturvidenskab, matematik og IT	18.402	67,16%	32,84%
Ingeniør, produktion og byggeri	43.795	93,64%	6,36%	Ingeniør, produktion og byggeri	10.715	75,58%	24,42%
Landbrug, skovbrug og fiskeri	4.709	59,57%	40,43%	Landbrug, skovbrug og fiskeri	1.787	45,38%	54,62%
Social og sundhed	16.484	8,45%	91,55%	Social og sundhed	21.389	17,69%	82,31%
Servicefag og forsvar	21.075	50,13%	49,87%	Servicefag og forsvar	4.546	55,30%	44,70%

Kilde: Nordisk Statistisk Årsbok 2004

I Sverige øges antallet af kvinder inden for ingeniørfaget, byggeri og produktion væsentligt fra det sekundære til det tertiære niveau. Fra at udgøre 7 pct. på det sekundære niveau, udgør kvinderne 28,06 pct. på det tertiære niveau. Sverige skiller sig ligeledes ud ved at have forholdsvis mange mandlige studerende inden for social og sundhedsfagene - tallet nærmer sig 20 pct., hvor de andre lande alle befinder sig under 10 pct.. Også antallet af kvindelige studerende inden for Landbrug, skovbrug og fiskeri er bemærkelsesværdige - det gælder både det sekundære og det tertiære niveau, hvor kvindeandelen er væsentligt højere end i de andre nordiske lande.

Fig. 6. Sverige: Antal studerende i aldersgruppen 15-29 år der er indskrevet på uddannelser i 2001, fordelt på faggrupper og niveau¹³. Procentvisfordeling af kvinder og mænd på hvert niveau.

Sekundær	Total	Mænd	Kvinder	Tertiær	Total	Mænd	Kvinder
Læreruddannelsen og pædagogik	-	-	-	Læreruddannelsen og pædagogik	28.726	24,05%	75,95%
Humaniora og religionsvidenskab	34.890	33,68%	66,32%	Humaniora og religionsvidenskab	30.253	37,96%	62,04%
Samfundsvidenskab, jura og økonomi	13.289	42,66%	57,34%	Samfundsvidenskab, jura og økonomi	70.913	40,52%	59,48%
Naturvidenskab, matematik og IT	-	-	-	Naturvidenskab, matematik og IT	27.181	57,78%	42,22%
Ingeniør, produktion og byggeri	58.673	93%	7%	Ingeniør, produktion og byggeri	55.565	71,94%	28,06%
Landbrug, skovbrug og fiskeri	7.031	36,55%	63,45%	Landbrug, skovbrug og fiskeri	2.230	43,41%	56,59%
Social og sundhed	22.496	19,26%	80,74%	Social og sundhed	30.008	20%	80%
Servicefag og forsvar	14.314	44,52%	55,48%	Servicefag og forsvar	4.078	40,88%	59,12%

Kilde: Nordisk Statistisk Årsbok 2004

12 Kilde: Nordisk Statistisk Årsbok 2004. Det totale antal er opgivet på personer, mens tallene for kvinder og mænd er opgivet på procent.

13 Det totale antal er opgivet på personer, mens tallene for kvinder og mænd er opgivet på procent.

Det kønsopdelte arbejdsmarked

Køn er i høj grad strukturerende for arbejdsmarkedet i alle de nordiske lande. Alle job, fag og brancher har en kønsprofil. Køn er derfor en relevant kategori, som de unge må forholde sig til, hvis de skal udnytte deres muligheder og kunne begå sig på en arbejdsplads.

De nordiske lande har en *høj erhvervsfrekvens for både kvinder og mænd* i forhold til andre europæiske lande¹⁴. Island har den højeste erhvervsfrekvens¹⁵ på 90 pct. for mænd og 84 pct. for kvinder, og Finland ligger lavest med en erhvervsfrekvens på henholdsvis 76 pct. for mænd og 72 pct. for kvinder.

I modsætning til det øvrige Europa er *arbejdsløsheden generelt set lavere blandt kvinder end mænd* i de nordiske lande¹⁶. I Finland ligger arbejdsløsheden højest med 9,1 pct., dernæst kommer Danmark med 5,5 pct., mens Sverige, Norge og Island har en gennemsnitlig arbejdsløshed på under 5 pct.. Danmark adskiller sig fra de andre nordiske lande ved at have en højere arbejdsløshed blandt kvinder end blandt mænd jf. fig. 7. Derved ligner Danmark det øvrige Europa.

Arbejdsmarkederne i de nordiske lande er stærkt kønsopdelte. Det generelle billede er, at mænd dominerer i landbrug, fiskeri, industri, transport og byggeri, mens servicefagene er domineret af kvinder. I de nordiske lande er antallet af kvinder i servicefag mere end dobbelt så stort som antallet af mænd - for Sverige endda næsten tre gange så stort. Ser man på det private og offentlige arbejdsmarked, er kvinderne fordelt nogenlunde ligeligt; mens mænd primært er privatansatte. Finland skiller sig ud med en højere andel privatansatte kvinder end de øvrige lande¹⁷.

Fig. 7. *Kønsfordeling på arbejdsmarkedet i de nordiske lande*¹⁸. Procentvisfordeling af kvinder og mænd på hvert niveau.

Land	Køn	Privat ansat	Offentlig ansat	Arbejdsstyrken (antal personer)	Erhvervs frekvens	Arbejdsløshed
Danmark	Mænd	63%	34%	1.502.300	84,6%	4,9%
	Kvinder	49%	51%	1.311.500	75,6%	6,2%
Finland	Mænd	84%	16%	1.338.000	76,0%	9,3%
	Kvinder	60%	40%	1.243.000	72,1%	8,9%
Island	Mænd	78%	22%	81.800	90,3%	3,7%
	Kvinder	43%	57%	74.400	84,0%	3,1%
Norge	Mænd	81%	19%	1.233.000	82,9%	4,9%
	Kvinder	53%	47%	1.097.000	76,0%	4,1%
Sverige	Mænd	81%	19%	2.314.200	79,9%	5,3%
	Kvinder	49%	51%	2.136.300	76,2%	4,4%

Nordisk Statistisk Årsbok 2004.

14 De 15 EU lande (2002) har i gennemsnit en erhvervsfrekvens på 70 pct. (activity rate) og kvindernes er 18 pct. lavere end mændenes. Kilde: Employment in Europe 2003, European Commission, sep. 2003

15 Erhvervsfrekvensen (activity rate) er beregnet ud fra antallet af personer i arbejdsstyrken i procent af den samlede gruppe af 16-64 årige. Arbejdsstyrken omfatter beskæftigede og arbejdsløse i aldersgruppen 16-64 år - uden for arbejdsstyrken har vi studerende, pensionister og andre uden for erhverv. Tallene er fra 2003. Kilde: Nordisk Statistisk Årsbok 2004 Nord 2004:1, Nordisk Ministerråd, København.

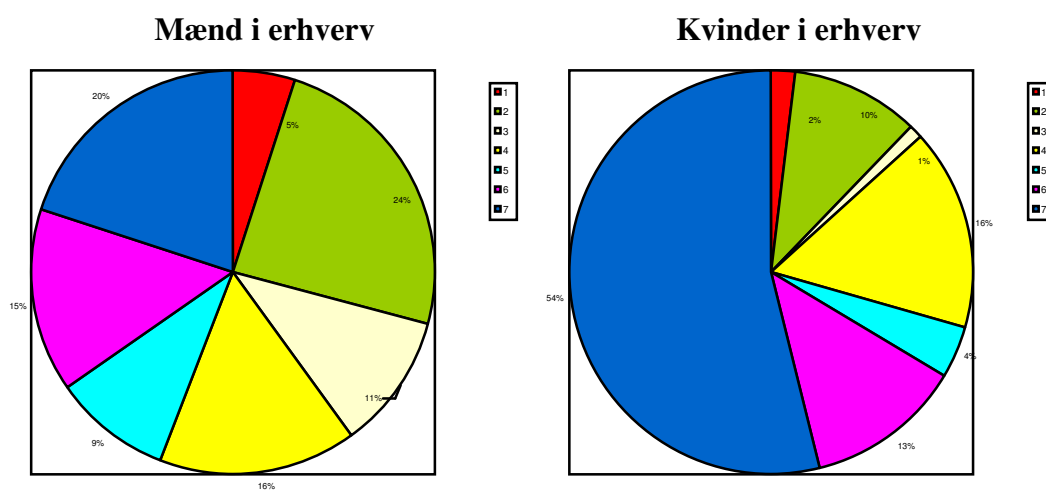
16 Se fig. 1, hvor arbejdsløshedsprocenten er kønsopdelt.

17 Dette skal ses i sammenhæng med at Finland i sammenligning med de øvrige nordiske lande har en relativt mindre offentlig sektor.

18 Kilder: Finland www.stat.fi tal fra 2003, Danmark Statistisk Årbog 2002, Sverige Statistisk Centralbyrå 2004 tal fra 2003, Island www.jafnretti.is tal fra 2003, Norge Statistisk Sentralbyrå årsgennemsnit 2004 www.ssb.no og Nordisk Statistisk Årsbok 2004 (arbejdsstyrken, erhvervsfrekvens og arbejdsløshed).

Der er nationale forskelle på *arbejdskraftens fordeling på erhverv i de nordiske lande*¹⁹, erhvervsstrukturen er forskellig, men kønsfordelingen har fællestræk. De nordiske lande udviser den samme tendens med hensyn til kvinders og mænds placering inden for de forskellige erhvervsgrøner, derfor giver det god mening at tegne et samlet billede af henholdsvis mænds og kvinders arbejdsmarked fordelt på erhverv.

Fig. 8. Kønsfordeling på erhverv i de nordiske lande 2003.

Kilde: Nordisk Statistisk Årsbok 2004 , Nord 2004:1

- 1.1 landbrug, skovbrug, jagt og fiskeri (rød)
- 1.2 minedrift, forarbejdning, el og vand (grøn)
- 1.3 byggesektor (sandfarvet)
- 1.4 handel, hotel og restaurant (gul)
- 1.5 transport og kommunikation (lys blå)
- 1.6 økonomi, forsikring og ejendomshandel (pink)
- 1.7 servicesektor (blå)

Som det fremgår af fig. 8 er *det største kvindearbejdsområde servicesektoren*, mens *de fleste mænd arbejder inden for industrien*. Den offentlige sektor udgør en stor del af servicesektoren, og der findes i alle nordiske lande et relativt stort udbud af job, der matcher kvinders traditionelle ansvarsområder inden for pleje og pasning, samt mange job inden for undervisningsområdet. Minedrift, forarbejdning og byggesektoren er tilsvarende kendetegnet ved at matche mænds traditionelle arbejdsområder, hvor fysisk styrke og udendørs arbejde sætter et kønsmærke.

De to mest *kønsbalancerede erhverv* er ”handel, hotel og restaurant” samt ”økonomi, forsikring og ejendomshandel”. Men på trods af, at disse erhverv tilnærmelsesvist tæller lige mange kvinder og mænd, er der ikke kønsmæssig balance inden for de enkelte stillingskategorier.

Af den norske nationale statistik²⁰ fremgår det eksempelvis, at den vertikale kønsopdeling er meget skæv inden for begge områder. I den norske hotel- og restaurationsbranche arbejder lige mange mænd og kvinder, men i toppen er der dobbelt så mange mandlige som kvindelige produktionsdirektører, og på gulvet er der primært ansat kvinder. Således er 84 pct. af køkken- og anretteassistenterne kvinder. I den norske finansielle sektor genfinder vi en kønsopdeling, hvor mænd er i lederjob og kvinder længere nede i hierarkiet jf. fig. 3.

19 Finland har procentuelt flere beskæftiget inden for ”minedrift, bearbejdning, vand og elektricitet”, Sverige har flere inden for ”økonomi, forsikring og ejendomshandel” og Island, Norge og Danmark ligger lidt højere end gennemsnittet inden for ”handel, hotel og restauration”.

20 Statistisk Sentralbyrå: Sysselsatte etter yrke og kjønn. Årsgjennomsnitt 2002-2004. www.ssb.no

Fig. 9. Eksempel fra Norge på kønsopdeling inden for den finansielle sektor 2002-2004²¹. Procentvisfordeling af kvinder og mænd på hvert niveau.

Stilling	Mænd	Kvinder	I alt
Ledere -finansiell tjenesteydelse og ejendomshandel	83,3%	16,7%	6.000
Produktionsdirektører finansiell tjenesteydelse og ejendomsdrift	72,7%	27,3%	11.000
Finans-, økonomi- og administrasjonsdirektører	50%	50%	10.000
Ejendomsmæglere og -forvaltere	66,7%	33,3%	6.000
Forsikringskonsulenter	55,5%	44,5%	9.000
Kundebehandlere, bank	44,5%	55,5%	18.000
Revisorer og regnskabsførere	34,5%	65,5%	29.000
Økonomi- og revisjonsassistenter	14,3%	85,7%	21.000

Kilde: Statistisk Sentralbyrå 2004, Norge.

Den finansielle sektor er interessant, fordi det stereotype kønsbillede placerer talbehandling, økonomi og matematik i den maskuline matrix. Men som det fremgår af det norske eksempel tiltrækker fagområdet også kvinder. Og relativt mange kvinder er finans-, økonomi- og administrasjonsdirektører. Ejendomshandel er tilsyneladende det mest maskuline felt i denne næringsgren.

Dansk statistik viser i overensstemmelse med den norske, at kvinder i vid udstrækning er kommet ind i den finansielle sektor. Kønsfordelingen blandt bankansatte i Danmark er 54 pct. kvinder og 46 pct. mænd; men i topchefgruppen er mænd i front med 88 pct.²².

På trods af, at kvindernes erhvervsfrekvens og uddannelsesniveau i de nordiske lande tilnærmelsesvist er på linje med mændenes, er der fortsat en markant vertikal kønsopdeling på arbejdsmarkedet, som også giver sig udslag i ulige løn til kvinder og mænd.

Der sker dog til stadighed en udvikling og ændring af kønsfordelingen på job og fag; og når et traditionelt mandefag eller kvindefag udfordres af tilgang af det andet køn, påvirker det arbejdspladskulturen og også det omdømme og kønsmærke, faget har.

En dansk undersøgelse af kvindelige og mandlige pædagogers opgaver i en døgninstitution viser dog, at kønsarbejdsdelingen er meget rodfæstet. På trods af, at de kvindelige og mandlige pædagoger i institutionen har samme uddannelse, er det primært kvinderne, der rydder op, køber ind, laver mad og varetager pleje- og omsorgsfunktioner i forhold til brugerne, og de typiske mandefunktioner fremstår komplementært som reparation af cykler, aktivitet ved computer, håndtering af voldelige situationer og udendørsaktiviteter²³.

Arbejdsmarkedet afspejler den arbejdsdeling og magtfordeling, der er i samfundet generelt og i den enkelte familie specifikt. Barselsorlovsregler og arbejdsmarkedspolitiske tiltag er også med til at sætte rammerne for de to køns navigering på arbejdsmarkedet; og traditioner og kutymmer på den enkelte arbejdsplads har betydning for kønsopdelingen på funktioner.

21 Sysselsatte etter kjønn og yrke (4siffernivå). Årgennemsnit 2002-2004. www.ssb.no

22 Funktionærernes- og Tjenestemændenes Forbund i Danmark. FTF's lederpejling www.resonans.ftf.dk

23 Jo Krøjer "Når farmand kommer hjem – om kønsarbejdsdelingen på de socialpædagogiske institutioner" i "Mænd og omsorg", København, 2003.

En nærmere analyse af *kønsfordelingen på fag og stillingskategorier* inden for andre erhvervsgræne understøtter, at arbejdsmarkedet er opdelt i en så udtalt grad, at man kan tale om delarbejdsmarkeder for henholdsvis kvinder og mænd. En undersøgelse i Island²⁴ viste således, at 65 pct. af mændene arbejder på en mandsdomineret arbejdsplads, og 64 pct. af kvinderne arbejder på en arbejdsplads domineret af kvinder. Hertil kommer, at selvom der er en ligelig fordeling af de to køn på en arbejdsplads, er det langt fra sikkert, at fordelingen af mænd og kvinder på stillingskategorier er ens. Ofte vil specifikke job kunne betegnes som egentlige *kønsmærkede job*.

I arbejdsmarkedsforskningen taler man om traditionelle eller typiske kvindefag og mandefag og hermed henvises til arbejdsområdernes *historisk satte kønsmærker* (f.eks. traditionelle mandefag som bygnings- eller industriarbejder) og til de kønsmærker, der opstår ved, at specifikke jobfunktioner i vid udstrækning bliver udført af et bestemt køn. Kvinder har ofte hjælpefunktioner, er dårligere lønnet og lavere placeret i arbejdspladshierarkiet.

En bestemt jobfunktion kan per tradition knyttes mere til det ene køn end det andet. Faglige kvalifikationer træder dermed i baggrunden. Stærkt kønsmærkede job kan være vanskelige at begå sig i for det andet køn, og arbejdspladskulturen kan være mere eller mindre inkluderende i forhold til kvinder og mænd.

Det kønsopdelte arbejdsmarked giver snævre rammer for det personlige valg og skaber barrierer for opnåelse af ligestilling af kvinder og mænd. Bredere uddannelses- og erhvervsvalg for begge køn vil give større fleksibilitet og en optimal udnyttelse af de menneskelige ressourcer.

Unge valg af uddannelse og job - hvorfor er valget så kønsbestemt?

For de unge, som står over for at skulle forlade folkeskolen og foretage et aktivt valg af videre uddannelse og erhvervskarriere, vil den horisontale kønsopdeling på arbejdsmarkedet være den opdeling, de i første omgang mere eller mindre bevidst orienterer sig i forhold til.

På samfundsmæssigt niveau produceres og reproduceres accepterede og dominerende forestillinger om kønnets grænser, hvad enten de begrundes biologisk, socialt eller kulturelt. Da produktionen af køn også implicerer magt - fx i form af adgangen til særlige privilegier - så må det forventes, at det enkelte individ nøje afbalancerer sine handlinger for ikke at blive marginaliseret eller misforstået. Det betyder også, at man ofte refererer til en konventionel opfattelse af køn, som er genkendelig for andre og ikke nødvendigvis direkte sammenfaldende med kønnet, som det leves aktuelt, men snarere udgør en fastfrysning af specifikke koder for køn (kønsmatrix), som det blev levet for nogle årtier siden²⁵.

Flere undersøgelser²⁶ viser, at et utraditionelt valg både opleves forskelligt og har forskellige konsekvenser for mænd og kvinder. Mænd i kvindefag mødes med forventninger om, at de kan tilføre faget noget positivt både fagligt og socialt, om end et utraditionelt valg kan skabe mistro og usikkerhed specielt omkring seksuel orientering; mens kvinder i mandefag ofte skal bevise deres faglige og personlige værd. Begge køn oplever en stærk synlighed som minoritet, og et utraditionelt valg stiller krav om forklaring/legitimering.

24 IMG-Gallup oktober 2003, kilde: www.jafnretti.is

25 Dorte Marie Søndergård "Tegnet på kroppen. Køn, koder og konstruktioner i akademia", Museum Tusulanums Forlag, København, 1996.

26 Se bl.a. Hjort og Nielsen (red.) "Mænd og omsorg", København, 2003 og Faber og Mogensen "Køn på arbejde" Aalborg Universitetscenter, 2003.

Center for Ligestillingsforskning og Center for Ungdomsforskning ved Roskilde Universitet gennemførte i 2003 en interviewundersøgelse og en spørgeskemaundersøgelse af de unges tanker om valg af uddannelse og erhverv²⁷, og den viste, at kønnet spiller med når der træffes valg. Formålet med undersøgelsen ”Unge valg af uddannelse og job – udfordringer og veje til det kønsopdelte arbejdsmarked” har været at afdække, hvad der er på spil, når de unge skal vælge retning efter endt grundskoleforløb. I undersøgelsen er der lagt særligt vægt på at indkredse, hvilken betydning de tillægger deres eget køn for de valg, de træffer, og hvordan de taler om køn i forhold til uddannelser og arbejdspladser.

Undersøgelsen peger på, at der ikke er tale om ét valg og én afgørende faktor. Uddannelses- og jobvalget er en meget kompleks størrelse, hvor en række aktører og en række forskellige hensyn og påvirkninger væver sig ind i hinanden og på forskellig vis får indflydelse på de handlinger, de unge foretager. Desuden er valgene ikke endelige, men ofte blot et stadium på vej til noget andet. Derfor er det heller ikke muligt at fremhæve et enkelt element, som den eneste betydende forandringsfaktor for fjernelse af kønsstereotype valg.

For at afdække muligheder og barrierer for kønsutraditionelle valg - uden at forfalde til simpel kønsreduktion - belyses 3 forskellige dimensioner af de unges kønsbestemte valg: Først beskrives grænserne for ”det frie valg”, dernæst de unges forståelse af ”kønnet som dimension”. Endeligt kigges nærmere på de unge, der faktisk har valgt ”kønsutraditionelt”.

Det frie valg

Ifølge de unge er det primært dem selv, der har haft indflydelse på hvilken uddannelse og hvilket erhverv, de har valgt. Samtidig har hovedparten af de unge af den opfattelse, at det ikke er vigtigt, at deres køn passer til det, de beskæftiger sig med. Valget fremstår derfor for dem som et individuelt og ukønnet valg. Spørgsmålet, der rejser sig, er derfor mere grundlæggende: Hvordan går det til, at de unge trods individualiserede, kønsneutrale idealer alligevel vælger forbløffende traditionelt?

Det viser sig, at uddannelsesvalget opleves meget forskelligt: Mens mange ikke har behøvet store overvejelser, har næsten halvdelen af de unge været i tvivl om, hvad de skulle efter grundskolen. Forskellen har i første omgang at gøre med de unges subjektive job- og uddannelseshorisont, sådan som denne bl.a. afspejler forældrenes uddannelsesniveau.

Det første valg efter grundskolen drejer sig i vid udstrækning om til- eller fravalg af gymnasiet. Flere piger end drenge går i gymnasiet, som jo er vejen til de videregående uddannelser, hvor flere kvinder end mænd søger ind. For de unge, der går videre i gymnasiet, er valget i første omgang overskueligt - et oplagt valg. Gymnasiet er dog ikke den eneste indgang til et overskueligt valg efter folkeskolen. En stor gruppe - særligt drenge - oplever valget af en erhvervsfaglig uddannelse som et overskueligt valg.

Mange unge oplever imidlertid, at uddannelsesvalget byder på vanskeligheder, og at fx en entydig uddannelsesorientering ikke er mulig. Godt 30 pct. af de unge - og flere kvinder (36 pct.) end mænd (24 pct.) - oplyser, at de ikke kunne komme ind på deres ønskeuddannelse eller job.

Man kan dermed sige, at den enkeltes frie valg er rammet ind af en række faktorer. De centrale faktorer er forældrenes uddannelsesmæssige og sociale baggrund, samfundets uddannelsesideologiske optimisme, konkrete begrænsninger i uddannelsesoptag og en række kønskulturelle forventninger og grænser. Det står klart, at de unge i høj grad mangler sprog for - og måske også indsigt i - hvor-

²⁷ ”Unge valg af uddannelse og job - udfordringer og veje til det kønsopdelte arbejdsmarked ” af Steen Baagøe Nielsen og Aase Rieck Sørensen, RUC 2004 - Equal-projektet ”Unge, køn og karriere”.

dan vigtige faktorer (som fx køn) konkret spiller ind på og former deres valgproces. De unge søger dels at fastholde deres (tilsyneladende) handleautonomi gennem *sprogligt* at "harmonisere" interessekonflikter og de indbyrdes modstridende forståelser af hhv. det frie valg og de oplevede barrierer, forventningspres mv. gennem at fremstille sig selv som selvstændige og handledygtige personligheder, der som forskriften lyder, er i stand til at træffe personlige (men konforme og "traditionelle") valg.

Kønnet set med de unges øjne

De fleste unge (74 pct. af kvinderne og 62 pct. af mændene) er af den opfattelse, at kvinder og mænd kan det samme, og endnu flere mener, at kvinder og mænd kan blive det samme (84 pct. og 75 pct.). En tredjedel af kvinderne har overvejet at søge utraditionelt; mens mændenes udsagn om kvindejob peger i retning af, at de ikke har tilstrækkelig høj status i sig selv til at være attraktive, selvom fagområdet måtte være interessant. Både mænd og kvinder mener, at den vigtigste faktor for deres valg af uddannelse og job er, at det giver personlig og faglig udfordring.

Kønnet tilskrives ikke kun sin status i arbejdspladsens hierarki, men skabes også i det omkringliggende samfund, og de forventninger, der er til kvinders og mænds adfærd influerer på samspillet mellem de to køn på arbejdspladsen. Omgangsformen på arbejdspladserne og uddannelsesinstitutionerne er langt fra kønsneutral. Man mødes med særlige forventninger alt efter hvilket køn, man har, og faglige kompetencer kan kun vanskeligt isoleres fra de forventninger, der ligger til henholdsvis feminin og maskulin adfærd.

I flere interview er der udsagn, hvor mænd som gruppe fremhæves positivt, og kvinder som gruppe omtales negativt. Det er bemærkelsesværdigt, at det næsten udelukkende er kvinder, der omtaler begge køn negativt. Mænd omtaler generelt ikke andre mænd negativt, tværtimod fremhæver de mænds kvaliteter.

Kvinderne er lidt mere lighedssøgende end mændene, og også mere kritiske over for kønsstereotyper, både når de ser dem hos andre kvinder, og når de finder dem hos mænd.

Mænd knytter i højere grad deres køn til faglige kvalifikationer, og de understreger deres køns positive særart. Desuden er de opmærksomme på andre mænds seksuelle orientering - denne opmærksomhed finder vi ikke italesat hos kvinderne. Mænd kritiserer ikke kønsstereotyp adfærd.

Det kønsutraditionelle valg

De unge er blevet spurgt om hvilken kønsfordeling, de ville foretrække på deres ønskejob og et flertal svarer: kønsbalance (65 pct. kvinder og 54 pct. mænd). Kvinderne signalerer desuden, at de ikke ønsker at være i rene kvindefag. Flere kvinder (35 pct.) end mænd (16 pct.) har overvejet at søge uddannelser eller job, som er utraditionelle i forhold til deres køn.

De unge, der har overvejet at vælge utraditionelt eller allerede har gjort det, er blevet spurgt om, hvad, der tiltalte dem. Begge køn svarer, at det er arbejdets indhold. En del af mændene lægger også vægt på karrieremuligheder og arbejdsklima; mens kvindernes svar peger i retning af, at de ønsker en frigørelse fra kønsstereotyper og i stedet "at være mig selv".

De unge, der har valgt utraditionelt får reaktioner fra omgivelserne, som tvinger dem til at skabe deres kønsidentitet på ny eller omdefinere jobbet kønsmærke. Den proces kan enten gå over skærpelse af det kønsspecifikke eller over neutralisering af kønnet.

Det generelle indtryk er, at kønnet er en dimension de unge må forholde sig til, hvad enten de vælger traditionelle eller utraditionelle erhverv i forhold til deres køn.

I alle interview optræder kønstraditionelle orienteringer og i langt de fleste interview spores en åbenhed over for at afprøve de job, som traditionelt har været forbeholdt det andet køn. Der optræder mange sproglige klicher om "kønnet", og de negative er primært rettet mod det ene køn.

Kvinderne er lidt mere lighedsorienterede end mændene og også mere kritiske over for kønsstereotyper. Det giver sig blandt andet til udtryk ved, at det næsten udelukkende er kvinder, der kritiserer andre kvinder for at spille på deres seksualitet eller på anden måde leve op til myterne om kvinders opførsel. Det er kvinderne, der primært udtaler sig om de negative sider ved mænd - forstået som for meget maskulinitet, hvis mænd er aggressive, har rundsave på albuerne eller udsætter kvinder for sexchikane. Men kvinder er åbne over for mænd, der er utraditionelle - dvs. nedtoner deres maskulinitet. Kvinderne er generelt mere fokuserede på, hvad kønnet betyder i de sociale sammenhænge.

Mændene forholder sig på en gang mere og mindre til deres køn end kvinderne. Mænd knytter i højere grad deres køn til deres faglige kvalifikationer end kvinder gør, og de understreger samtidig deres køns positive særart. På den anden side spiller kønnet tilsyneladende en mindre rolle, idet mændene ikke i nævneværdigt omfang kommer med kritik af hverken af det ene eller det andet køns adfærd. Dog er mænd meget opmærksomme på andre mænds seksuelle orientering - denne opmærksomhed finder vi ikke italesat hos kvinderne.

Kønnet som dimension i de unges orienteringer kan i hovedtræk opgøres således:

- Kvinder og mænd anser stort set deres muligheder og potentialer for at være lige
- Mænd er mere tilbøjelige til at knytte køn og kvalifikationer sammen
- Kvinderne løsner de traditionelle bånd mellem køn og kvalifikationer
- Der er store variationer i opfattelsen af "kønnets grænser" inden for begge grupper
- Der er konsensus om vurdering af jobbenes status mellem de to køn
- Kvinder kritiserer kvinder, der reproducerer kønsstereotyp adfærd
- Mænd omtaler ikke sit eget "køn" kritisk
- Kønnet er medspiller og modspiller for begge køn - problemfeltet er det seksuelle
- De barrierer mænd skal overvinde er frygten for tab af magt og frygten for stigmatisering som homoseksuel
- De barrierer kvinder skal overvinde er frygten for tab af sexappeal og mænds accept

Forældrenes rolle

Mere end 70 pct. af de unge oplyser, at de har hentet meget eller noget inspiration og støtte fra både deres far og mor i forhold til valg af uddannelse og erhverv. Moderen spiller en lidt større rolle i forhold til kvinderne; mens farens rolle er næsten ens i forhold til de to køn; der er dog også her en lille overvægt her i forhold til børn af eget køn.

I forhold til de utraditionelle valg betyder det, at både drenge og piger principielt kan hente inspiration fra begge forældres joberfaringer. Af interviewene fremgår det, at de unge relaterer sig til forældrenes situation - definerer sig positivt eller negativt i forhold til forældrenes uddannelse og job - og at forældrene både kan være modspillere og medspillere i forhold til et utraditionelt valg.

Strategier i forbindelse med det kønsutraditionelle valg

Det indtryk, de unge, som har valgt en utraditionel uddannelse, giver, er at de forholder sig til fagernes kønnede profil, og de forsøger at tolke sig selv ind i fagets kønsmærke eller ændre på det - subsidiært ændre på egen kønnede fremtoning. Den ene kvindelige lærling ser sig som en "drengepige"

og den mandlige tekstil-design studerende ser sig som ”forfængelig på godt og ondt” i et forsøg på at mediere de to køn og opbryde grænserne imellem dem. Alle udtrykker behov for at forklare deres valg over for sig selv og omgivelserne; men de strategier, de vælger, er forskellige.

Der tegner sig fire hovedstrategier:

- At fremstille fagets profil så den kan inkludere både maskulinitet og feminitet
- At tolke sit eget køn ind i et fag domineret af det andet køn
- At understrege de to køns ligheder og nedtone det kønnede
- At fremhæve/skabe kønsmærkede niches for det underrepræsenterede køn inden for faget

Hvilke strategier, der vælges, er ikke entydigt knyttet til, om man er mand eller kvinde; men der er tendenser, der peger i retning af, at mændene griber fat om fagenes kønsmærke og forsøger at viske det ud, mens kvinderne griber fat om egen kønsmæssig performance og ikke udfordrer fagets kønsmærke.

Strategierne skal ses som et forsøg på at tolke de unges udsagn og sætte begreb på dem - der er ingen af strategierne som findes i ren form, idet de unge i løbet af interviewet skifter vinkler og tilføjer nye overvejelser til de allerede fortalte, fordi vi som interviewere spørger ind til overvejelser omkring køn, som de måske ikke tidligere har italesat.

Der er ingen tvivl om, at et utraditionelt uddannelsesvalg kræver mere forklaring og giver anledning til mere refleksion over kønnets betydning end et traditionelt valg. Der er en udtalt bevidsthed hos de unge selv om, at de har truffet et valg, som er utraditionelt i forhold til deres køn.

Kønsblind vejledning?

Som afsnittet ovenfor illustrerer, er køn en af flere afgørende faktorer, når unge vælger uddannelse og erhverv. Men hvordan med den uddannelses- og erhvervsvejledning som de unge modtager? Vejledningens funktioner er mange og der er forskelle på både vejlednings praksis og strukturerer i de nordiske lande. Fælles er dog, at vejledningen er en støttefunktion for de unge, når de står over for at forlade grundskolen og dermed skal træffe deres første uddannelses- eller erhvervsvalg. Og da dette valg i nogen grad får betydning for de unges videre forløb er det derfor væsentligt, hvordan vejledningen forholder sig til det kønsopdelte uddannelsesvalg og arbejdsmarked. Undersøgelsen ”Kønsblind Vejledning? - en rapport om ligestillingsperspektivet i grundskolens uddannelses- og erhvervsvejledning”²⁸ undersøger den danske vejledningspraksis for at se, om den er kønsbevidst eller kønsneutral.

Kønsblindhed betyder, at kønnet ikke ses som en betydningsbærende faktor i uddannelses- og erhvervsvalget. Kønsblindhed har som konsekvens, at eksisterende traditioner, myter og roller knyttet til kønnet er virksomme i vejledningssituationen, uden at hverken den vejledningssøgende eller vejlederen er klar over det. Derfor vil drengene ofte blive tillagt egenskaber, som generelt tilskrives mænd og pigerne tillagt egenskaber som traditionelt tilskrives kvindekønnen. Konsekvensen kan blive, at de unge vejledes meget kønstraditionelt og at vejledningen dermed medvirker til en cementering af det kønsopdelte arbejdsmarked.

Holdninger til ligestillingsperspektivet i vejledningen

Undersøgelsen viser, at vejledernes holdninger til at inddrage ligestillingsperspektiver i vejledningspraksissen kan opdeles i tre kategorier:

28 Undersøgelsen er gennemført af Sine Lehn og udgivet af Center for Ligestillingsforskning, som en del af EQUAL projektet ”Unge, Køn og Karriere”.

- 1) Accept af status quo
- 2) Fokus på individet
- 3) Ligestilling som forandringsstrategi

De vejledere, der accepterer status quo, har den holdning, at vejledning ikke kan rykke særligt meget ved elevernes traditionelle valg, derfor nytter det ikke noget at inddrage et ligestillingsperspektiv i vejledningen. Skal der ske forandring på dette område kræver det noget, der ligger uden for vejledernes indsatsområde. Størstedelen - omkring 70 pct. - af vejlederne i denne undersøgelse, kan placeres i denne gruppe.

En anden gruppe vejledere ser ligestilling i vejledningen som et udtryk for udøvelse af en art social kontrol. Disse vejledere udtrykker klart, at de ikke mener, at ligestillingsperspektivet hører hjemme i vejledningen. Det er de unges eget valg, det handler om, og det skal man ikke forsøge at påvirke i en bestemt retning. Det ses som uetisk at arbejde proaktivt for ligestilling. Ca. 20 pct. af vejlederne i undersøgelsen kan placeres inden for denne gruppe.

Den tredje og sidste gruppe af vejledere ser inddragelsen af et ligestillingsperspektiv i vejledningen som en måde at forandre både samfund og individ på. Vejledere med denne holdning er altså positivt indstillede over for at se vejledning som et redskab til at igangsætte en forandringsproces, hvorfor inddragelsen af køns- og ligestillingsperspektiver ses som en god idé. En del af disse vejledere mener, at de unge er begrænsede i kraft af deres køn og ønsker at ændre dette. Kun en lille del, ca. 10 pct. af vejlederne, der indgår i denne undersøgelse, befinder sig i denne gruppe.

Vejledning for eller imod det kønsutraditionelle valg

Undersøgelsen viser endvidere, at ca. 50 pct. af vejlederne betragter utraditionelle uddannelses- og erhvervsønsker som useriøse og uholdbare. Der er således en generel skepsis over for utraditionelle erhvervsønsker, der ofte betragtes som en fiks idé og risikoen for at det mislykkes anses for at være stor.

Flertallet af vejlederne mener, at der skal noget specielt til for at vælge et erhverv og en uddannelse der er utraditionel i forhold til køn - det kræver blandt andet en stærk psyke og selvtilid og at man tør skille sig ud. Det er desuden interessant, at der hos vejlederne generelt fremtræder nogle forholdsvist stereotype billeder af de elever, der vælger utraditionelt. For pigernes vedkommende beskrives de ofte rent kropsligt som eksempelvis kraftige, store og fysisk stærke, og personligheds-mæssigt som handlekraftige, modige, stærke og som nogle, der kan svare igen og ikke lader sig kue. Når drengene beskrives, er det ofte som feminine og potentielt homoseksuelle.

Fælles for begge køn er, at henvisninger til særlige kropslige og personlige karakteristika ofte indgår som en forklaring på, hvorfor netop disse elever har utraditionelle interesser. Hvorvidt disse karakteristika gør sig gældende i virkeligheden, er ikke til at sige, men det kunne tyde på, at opfattelsen af det enkelte erhverv - om det ses som maskulint eller feminint - overføres til også at gælde individet: Det er de maskuline piger og de feminine drenge, der vælger kønsutraditionelt.

Undersøgelsen påpeger derved, at forestillingerne om arbejdsmarkedet, kønsforståelsen, samt opfattelsen af, hvad der kendetegner elever, der vælger utraditionelt, ser ud til at bevirke, at det langt fra er alle elever, der vurderes som egnede til at foretage et utraditionelt erhvervs- eller uddannelsesvalg. Især piger, der opfattes som små og forsigtige advares. Omvendt vil en pige, der opfattes som udfarende og fysisk stærk, opfattes som havende større potentiale for at kunne varetage og passe ind i et traditionelt mandefag. Drenge med utraditionelle ønsker vil ofte blive mødt af antagelser om, at

de er homoseksuelle. Til gengæld bliver der generelt set ikke stillet spørgsmål til om de fysisk eller psykisk kan klare at befinde sig på en kvindearbejdsplads.

Forslag til diskussion af en fornyet indsats med henblik på at bryde det kønsstereotype uddannelses- og erhvervsvalg

Kønsutraditionelle valg kan fremmes gennem en bevidst satsning på følgende områder:

- Særlig støtte til de unge, der bryder med kønsstereotype valg. De unge kvinder efterlyser inspiration og nye ideer - de unge mænd ønsker viden og kendskab til konkrete job. De to køn har tilsyneladende forskellige forventninger til vejlederne, men begge udtrykker behov for ekstra hjælp, vejledning og støtte i de situationer, hvor der er tale om kønsutraditionelle overvejelser.
- Rollemodeller. Flere unge, der orienterer sig mod kønsutraditionelle uddannelser udtrykker bekymring for, hvordan de vil blive modtaget på uddannelsesinstitutionerne, og hvordan omgivelserne i øvrigt vil reagere. De unge, der ønsker at vælge et fag, som er domineret af det andet køn, kan frygte isolation og latterliggørelse. Uddannelsesinstitutionerne kunne initiere netværksdannelse eller enkeltstående møder med andre unge af samme køn, der er i gang med en kønsutraditionel uddannelse.
- Prioritering af ligestillingsdimensionen i uddannelsen af uddannelses- og erhvervsvejledere. Det utraditionelle valg kunne styrkes såfremt den enkelte unge blev introduceret for et bredere og mere kønsneutralt spektrum af uddannelses- og erhvervs muligheder og ligeledes blev opmuntret til at forfølge eventuelt kønsutraditionelle ønsker. Dette fordrer en høj grad af kønsbevidsthed og viden om det kønsopdelte uddannelses- og erhvervsvalg i vejledningspraksissen.
- Relationen mellem den unge og uddannelses- og erhvervsvejleder. En relativt langvarig og kontinuerlig kontakt fremhæves som en kvalitet - specielt af de unge, der ikke har kunnet beslutte sig, fordi der ikke har været en oplagt vej. Det drejer sig om en relation, hvor vejlederen gennem engagerede afprøvninger af forslag efterhånden har kunnet møde den unges sociale og biografiske muligheder, og derfra har skubbet på for at opmuntre til at tænke mere uafhængigt og selvstændigt.
- Erhvervspraktikken. De unge bruger praktikken til at afprøve nogle ting, som ikke ligger i umiddelbar forlængelse af deres erfaringshorisont. Vejlederne kan knytte an til skoleelevernes åbenhed over for at prøve nyt og præsentere dem for kønsutraditionelle forslag. Introduktionen til praktikpladser kan evt. ske ved at unge, der har brudt med kønsstereotyper, inviteres til at fortælle om faget, og om de uddannelser, der er inden for fagområdet
- Relationen mellem forældre og børn. Forældrene spiller en stor rolle - både forældrenes egne valg af uddannelse/job og forældrenes forventninger til deres børn har stor betydning for de unges orienteringer. Det er oplagt at arbejde målrettet med forældregruppen for at bryde kønsstereotyper, der begrænser de unges udsyn.